

אריאל רובינשטיין • ד"ש מאופנבך

קדיש ספר

היסטוריונים מעריכים שכ-100 מיליון ספרים יהיו ימים הושמדו בשואה. כמה עשרות מהם היו עותקיו של ספר שכתב אבא של אבא שלי. סבי היה מנהל בית ספר יהודי קטן בביאליסטוק, בית ספר ששילב לימודי קודש ולימודי חול, ונרכשה בו גם השפה העברית. במשך כשלושים שנה הוא "קי" נא לפעמים לעטו", ופירסם רשימות בביטאונים המ" קורבים ל"אגודה". ב-1938 כינס 14 מהרשימות לספר צנום, שם בו שערים: "מאמרים והרהורים", "סיפורים וציורים", "קווים ושרטוטים", וקרא לספר "כתבים". על מאמריו העיד: "ברובם משתקפים מעשי בני אדם, הליכותיהם ומחשבותיהם בימים ההם, ימים של מהומה ומבוכה, בלבול הדעות והמחשבות, ימים של שלטון הרעב וממשלת המוות, שרישומם עדיין ניכר היטב גם בימינו אלה, ותוצאותיהם שבר ברוח, ייאוש ושוויון נפש לכל הנעשה מסביב".

באחת הרשימות יצא חוצץ כנגד הציונים, האומרים "הנה לנו מרכז רוחני שישמור עלינו מכיליון". ברשימה מה אחרת פנה ברכות לאלה הרואים את "אחד מאחיהם מובל לקברות ובדגלים אדומים מוקף ארוננו", וקרא להם: "קללה לא תצא מפיהם. כאבלים התאבלו על עצמכם, כי לא חנכתם הדרור כראוי".

כמה מהרשימות הינן ציורים של דמויות מהעירייה: "מוהיר השבת" ש"הופעתו לברכה, ברחוב היהודים... דיה לע" שות את הרושם הדרוש שהיה מניחים את עסקיהם". הש" מש, איש פשוט ומסור, "המקשיב להר קול הניגונים הנוגים של בחורי הישיבה העומדים בבית ד' בלילות", מתאמץ ללמוד בעצמו, אך אינו מבין דבר ופורץ בכבי קורע לב. מוציא לאור של הספר היה המחבר עצמו. קל לי לדמיין את סבי מגיה את גיליונות הדפוס. מקפיד להור" סיף לספר דף של תיקוני טעויות. מחזיק בעותקים שקיבל מהכורך. מביא אותם לחבריו. נושא אותם לבית

הדואר. שולח עותקים בודדים לשני בניו בירושלים. ממען בכתב ידו את המעטפות שישאו עותקים של הס" פר לכמה ספריות יהודיות בפולין.

לפני מספר חודשים הודמנתי לספרייה יהודית בניו-יורק, רק, בבית הסמוך למקום שבו שהיתי. בספרייה יש עדיין קט" לוג כרטיסיות מהסוג הישן. עילעלתי בכרטיסיות בסביבת שם משפחתי, עד שנתקלתי בספרו של י.מ. רובינשטיין. ב"י קשתי מהספרן להביא את הספר, ואחרי שעה קלה הניח בפ"י ניי מעטפה ירוקה, וממנה שלפתי את ספרו של סבי. תמהתי. הרי אין להעלות על הדעת שהוא שלח ע"י תק מספרו לאמריקה הרחוקה, ועל שום מה תרכוש ספ"י רייה בניו-יורק הגדולה קונטרס צנוע שכזה. שתי ח"י תמות בספר הסגירו את גלגולו. חותמת בפולנית, של הספרייה שליד בית הכנסת הגדול בוורשה, מעידה שהספרייה קיבלה את הספר בשנת 1939.

החותמת השנייה הייתה "אופנבך". אופנבך היה מעין "מחנה ריכוז" של ספרים יהודיים. הנאצים שיל" חו לשם ספרים ששדדו מספריות יהודיות. באופנבך היו הספרים עוברים סלקציה, והנותרים היו אמורים לשמש בשירות חוקרי תרבות העם היהודי האבוד.

חלק מהספרים הוחזרו אחרי המלחמה על ידי הא"י ריקאים לארצות מוצאם, והאחרים הופקדו בידי ארגון נים יהודיים, שהוגדרו כירשי אוצר הספר היהודי. כך הגיע ספר זה מידיו של סבא שלי בביאליסטוק לידי שלי בספרייה בניו-יורק.

השבתי בעדינות את הספר הפרום למעטפה הירוקה. הרגשתי כמי שחזר ועוטף את הספר בתכריכי. ספק אם ייצא אי פעם משהו שיוציאו שוב ממקום מנוחתו. נתתי את המעטפה בידי הספרן, יהודי מזוקן, לא עדין מ"י דות, שבאותו רגע היה ציורו בעיניי כשל קברן. פתאום רציתי לומר קדיש. אבל לא הייתי בטוח שזה מותר. אז הלכתי מהמקום, ורשימה זו היא ה"קדיש ספר" שלי. ■

שלמה פפירבלט • סימנים

1,2,3, שואה

כאשר נולדתי, היה אבי ניצול צעיר וטרי יחסית ממחנה אושוויץ. גופו נשא פגעים וצלקות, רוחו עוד היטלטלה בסיוטי לילה. הקיץ הישראלי, המכתוב חולצות קצרות שרוול, חשף תדיר את הקעקוע הכ" חול על זרועו שחיבקה אותי.

כמה שונים חייו של אדם בנו של אדם אשר היה שם על הפלנטה האחרת, ובלי סיבה נתפסת, הגי"ו נית, נראית לעין, שדר את השריפה סביבו? כמעט בכל.

הלחם של הילדות הזאת אינו מובן מאליו. שול" חן הארוחה עמוס בכל טוב, אך מעליו מרחפת בא"ו פן קבוע מחשבת רעב, מצוקת הבטן הריקה הכואבת. הפרוסה לעולם אינה רק פרוסה, שהרי לפני זמן לא רב היא הייתה ההבדל בין כליה לבין עוד יום של קיום. היא מלוטפת, היא נחשבת, כל אחד ואחד מפי"ו רוריה נאסף בכל הכבוד הראוי.

המחר של הילדות הזאת אינו בטוח. שגרת הי" מים יכולה להיות גם מלכודת. כך הייתה. בני המ" שפחה כולם, שהותירו רק שמות, נלקחו מתוך היום-יום. אהבו, צחקו, חלו והבריאו, התפרנסו ויצ"ו רן, חלקו חג ואבל בסיפורי הזיכרונות מן הימים שלפני. אחר-כך הם אינם, ורק ההפתעה המרה שלהם טרם התפוגגה.

בחויות הילדות הזאת מחנה השמדה אינו מקבץ דמוני, רחוק, בלתי אפשרי למישוש. הוא אינספור פרטים נגישים. בלוק מס' 10. מסדרי בוקר. עונשים גופניים. שמות ודרגות בגרמנית. טרנספורטים בש" פות שונות באים ברכבת והולכים בעשן. עבודות פוך משהרות. קור, מחלות, פחד, גדרות תיל מח"י שמלות הגאות מסבל. כולם המתקבצים לתמונה אחת ממשית בגלל העיניים של המספר, שראו כל זאת והן כעת ממול.

שנות ההתבגרות, האמורות להתפרע, ככולות בסייגים משל עצמן. מרד נעורים? במ"י התנסות במחשבות על "רצח אב" נו באמת! כל שלב התפת" חות טבעי שכזה, אנושי על-פי ניסיון המומחים לר" בר, לא יכול לצאת לדרך. הפסיכולוגיה של אנר" גיות הנעורים לא לקחה בחשבון כי הצד השני של מתרס ההזדהות שהתגבש, במקרה הזה, הוא הצד של הנאצי. אין לאן לברוח.

המסע הראשון לאירופה לעולם לא יהיה תיירות ונופש. בהלה ומשיכה משמשים בערבוביה, והבטן מתהפכת. הרכבת היא לא רק רכבת. היערות לא רק עצים. הנופים זרים לעין וקרובים כל-כך ללב. והא" נשים, מה אומר הגיל החרוץ על פניהם? הם היו שם? עדים? משתתפים?

השנים חולפות ללא חלומות לילה. מבוא השינה ועד ליקיצה עובר אך רגע אחד שחור ללא רישומי זיכרון. התגוננות טבעית מפני הסיוטים. בימים נר" צרות משפחות חדשות, אך ההורות היא בהכרח גם סוג של תצפית מתמדת, מיוחדת, מחפשת בחשש סימנים מוכרים בבני הדרור השלישי. האם הם מות" חים הלאה בגופם את קו רדיוס הנזק של חום השרי" פה ההיא? נראה שכן, אך בדרך אחרת מאוד. הם יר"ו ברע על כך בומנם שיבוא. ■

אלעזר שטרן • לשאל על-מנת לעשות

רגע, אמא, הרמטכ"ל רוצה לדבר איתך

קרוב של חיל האוויר הישראלי בשמיים ומאתיים קצי" נים של צה"ל על הקרקע – אלה גם חלום וגם נקמה. כדור שני לשואה, כ"ניצול" אושוויץ, חייל ואדם מאמין, אני חש שבכל דור ודור חייב כל אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא מאושוויץ. כך בחיי היומיום, ב"י חסנו למדינתנו היהודית-דמוקרטית וביחסנו לצבאנו, כך בהתנהגותנו עם קרובינו, עם שכנינו, עם בני עמ"נו, גם כאשר עמדותינו שונות, כך עם הזר הגר בתוכ"נו וגם עם אויבינו. עלינו להיות מונחים לעד בערך הברזל של כבוד האדם.

כך הוא גם בעומדנו בפני אתגר נוסף, אתגר הזיכ"רון, אותו איני מציע לראות כעניין פתור ומפוצח אלא כאתגר פתוח. עלינו ללמוד ולעצב את הזיכרון לא רק כתיאור של "איך" נחרב, אלא גם להעמיק בשאלת "מה" נחרב ומה חסר היום עם ישראל.

שהרי מהשואה למדנו: אין דבר המובן מאליו. גם לא קיומנו כעם. על כן יש להוסיף ולשאל. לא רק על-מנת לשאול. לא רק על-מנת ללמוד. לא רק על-מנת ללמד. נשאל על-מנת לעשות. ■

בשנה שעברה הצטרפתי לרמטכ"ל הקודם למשל" חת "עדים במדים". כשהגענו לכירקנא, שם שהתה אמי מספר חודשים ב-1944, סיפרתי על ביקורי הרא" שון במקום עם הוריי. תוך כדי הליכה במחנה אמר לי הרמטכ"ל: "בוא נלך לצריף של אמא שלך". הגענו לה" ריסותיו, משטח בטון, בלוקים מפורזים ושרידי ארובה. סיפרתי שם את סיפורי של אמי.

אחד המשתתפים במסע, גיבור ישראל, אל"מ (במיל') אלוש גוי, הושיט לי טלפון ואמר: "תתקשר לא" מא". התקשרתי. "שלום אמא", אמרתי. "איפה אתה?". "ב"י 21 צה"לאגר", עניתי. היה שקט על הקו, ואז אמרה אמא: "אני לא מאמינה. השערות שלי סומרות". "אמא", הוספתי, "רק רגע, הרמטכ"ל רוצה לדבר איתך..."

זה היה רגע פרטי של תחושה שטרם מצאתי לה מי" לה מתאימה. דווקא בצריף הזה, בו נחוו שיאים של עי" נוי והשפלה, שם בכירקנא, עומד מפקד צבאו של העם היהודי, צבא גאה של מדינה עצמאית, ומשוחח עם אמא שלי. הוא לובש מדי צה"ל, באותו צריף בכירק" נאו, והיא בביתה שבמדינת ישראל.

מכתבים

זיכרון אחד לכולם

בתגובה לכתבה "מחוז גדר" ("ידיעות אחרונות" 20.4): אני דודו של עפר שטייר, שבנו אסף נרצח בפיגוע במסעדת מקסים. בפיגוע נרצחו גם סבו וסבתו של אסף, זאב ורותי, דודו מושיק ובן-דודו תומר. אשתו של עפר, גלית, אמו של אסף, נפצעה קשה. בן-דודו של אסף, אורן, התעורר. כן נפצעו עדי, אחותו של אורן, ואורלי, אמם.

עשרות מחבריי נהרגו בעת שירד" תם הצבאי, ואני זוכר וכואב כל אחד מהם. אך האם אזרח שנהרג בפיגוע טרור "שווה פחות" מחייל שנהרג בפ"י גוע (לעיתים אותו פיגוע) או בתאונת דרכים?

האבל על כל חייל ואזרח שנהרג משותף לכולנו. החייל אמנם נפל בעת שירותו אך האזרח נהרג אף הוא עקב התנגדותם של אויבינו לעצם קיומנו. יום הזיכרון אחד הוא, הזיכרון אחד הוא, וראוי שנזכור את כולם בין אם היו כמדים ובין אם בלעדיהם.

אבי בן-אור, נתניה

רצים לדוכן הגרמני

היום חל יום השואה והגבורה. בטק" סי הזיכרון שוב יוכרו: "נוכח ולעולם לא נשכח". והנה דווקא השבוע לכרה עיני מספר מודעות בעיתונים של ע"י רכידין המציגים עצמם כמומחים לה" שגת אורחות גרמנית.

מודעות אלה מתפרסמות זה זמן בעיתונות ומשקפות תופעה נפוצה: יש" ראלים המבקשים אזרחות גרמנית. אז" רחות כזו עשויה להעניק לבעליה הט" בות באירופה, בעיקר אם המבקש מע"י ניין לעבוד או להתגורר באחת מארצות אירופה. אך האם התועלת הכלכלית עומדת מעל כל ערך אחר? הריצה המ" בישה אחרי הרכוש הגרמני מעידה על אונדן דרך מוסרי.

אדוה נה, שערי-תקוה

שכחו את ויזנטל

בהלווייתו של שמעון ויזנטל לא נכח אף אחד משרי ממשלת ישראל. עכשיו, חודשים אחרי מותו של האיש, שהביא ללכידתם של מאות נאצים, קברו בהר" צליה עדיין בלי מצבה ורק שלט קטן וע" לוב מצייני את שמו.

איש מהשרים והח"כים שהיום, יום השואה, יופיעו בטלוויזיה בארשת פנים רצינית וישמיעו נאוים נכובים, לא מצא לנכון לדאוג למצבה. מדובר בביזיון.

יחיאל ספוא, הרצליה

מה שהיה ומה שיהיה

הפרסומים על הממשלה המנופחת שמסדר לנו ראש הממשלה אולמרט מראים ששום דבר לא השתנה. מה שהיה הוא שיהיה. די מהר פרחו באוויר כל ההבטחות שניתנו לבוחרים על-ידי כל המפלגות.

27 שרים, מספר לא ידוע (עדיין)

של סגני שרים, ועוד עשרות עוזרים, מוזכרים, נהגים, יועצים וסתם אוכלי חינם, שהיו סמוכים על שולחנו הדל ויבזו את התקציבים שהובטחו למט" רות חברתיות.

כנראה האזרחים שלא מימשו את זכותם להצביע צדקו. אין בשביל מה. כולם אותו דבר. התירוץ הקבוע כאילו זהו מחיר הדמוקרטיה ושצריך ממשלה יציבה וקואליציה רחבה הם פטפוטים, שרק נועדו להסתיר את המגמה האמי" תית: שלטון בכל מחיר, ועל חשבוננו.

חיים הופמן, תל-אביב

כתובת למכתבים (עד 150 מילה):
ידיעות אחרונות, ת.ד. 109, 0799907999
03*6082546:0799
אי-מייל: letters@yedioth.co.il
וא לציון שם מלא, כתובת ומספר טלפון